

THỰC TRẠNG VÀ GIẢI PHÁP SỐ HÓA TÀI LIỆU ĐỊA CHÍ TẠI THƯ VIỆN THÀNH PHỐ CẦN THƠ

Hương Duyên - Ngọc Anh

Thư viện thành phố Cần Thơ

Sơ lược về nguồn tài liệu địa chí

Có nhiều khái niệm về tài liệu địa chí, nhưng có thể định nghĩa rằng: Tài liệu địa chí là loại hình tài liệu có nội dung nói về một địa phương, một địa danh hay một vùng lãnh thổ nhất định, bao gồm hai loại: Địa chí tổng quát - phản ánh các loại hình tài liệu nói về mọi mặt của một địa phương nhất định; và Địa chí chuyên đề - phản ánh các loại hình tài liệu nói về một đề tài, một nhân vật hay một lĩnh vực nhất định của một địa phương.

Loại hình tài liệu này có ý nghĩa rất quan trọng đối với sự bảo tồn và phát triển văn hóa – xã hội của địa phương. Thêm vào đó, tài liệu địa chí giúp hỗ trợ cho việc khai thác tài nguyên thiên nhiên, nguồn lực kinh tế của địa phương cũng như quảng bá về hình ảnh của địa phương đó ra bên ngoài. Đối với các thư viện công cộng nói chung, tài liệu địa chí luôn được coi là nguồn tài liệu quan trọng nhất trong nguồn vốn tài liệu của mình. Do vậy, việc xây dựng các bộ sưu tập địa chí sao cho đạt hiệu quả luôn là mối quan tâm và mục tiêu hàng đầu của các thư viện công cộng hiện nay.

Thực trạng về nguồn tài liệu địa chí ở Thư viện thành phố Cần Thơ

Thành phố Cần Thơ nằm giữa vùng đồng bằng rộng lớn, giàu tiềm năng, có vai trò rất quan trọng cả về kinh tế-xã hội lẫn quốc phòng, an ninh. Cần Thơ từ xưa đến nay luôn được coi là động lực phát triển của toàn vùng Đồng bằng sông Cửu Long.

Tài liệu địa chí về thành phố Cần Thơ ngoài việc hội đủ những yếu tố của một tài liệu địa chí điển hình còn mang đậm tính chất lịch sử của một vùng đất giàu lòng yêu nước, đặc khu kháng

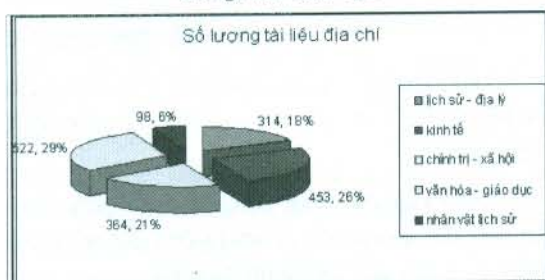
chiến xưa. Do vị trí tự nhiên khách quan Cần Thơ nằm ở vị trí trung tâm của Đồng bằng sông Cửu Long nên tài liệu địa chí của Hậu Giang xưa lại bao hàm những hội tụ văn hóa, chính trị và xã hội của cả vùng Tây Nam Bộ. Bên cạnh đó, với vai trò mới là một thành phố trực thuộc trung ương, là đô thị loại một của vùng càng khiến những nguồn tài liệu về kinh tế, chính trị của nó thêm quan trọng cho những ai muốn làm việc, kinh doanh trên vùng đất giàu tiềm năng này. Thế nhưng, việc thu thập và đưa vào sử dụng nguồn tài liệu địa chí của Thư viện thành phố Cần Thơ trong thời gian qua còn khá chậm và chưa mang nhiều bước đột phá lớn. Nguyên do chính yếu là vì nguồn tài liệu địa chí về Hậu Giang tiền thân của thành phố Cần Thơ đa số bị thất lạc nhiều do chiến tranh. Phần lớn tài liệu còn lại đều bị hư tổn, khó có thể đưa vào sử dụng phổ biến. Các nguồn tài liệu về địa chí Cần Thơ hiện nay đa số sau năm 1986 và chủ yếu nghiêng về sự phát triển trong công cuộc đổi mới của thành phố nên không phản ánh được toàn bộ quá trình hình thành và phát triển toàn diện của một thành phố. Vì thế yêu cầu cấp thiết hiện nay đối với người dân thành phố Cần Thơ là cần thu thập và bảo tồn nguồn tài liệu địa chí Cần Thơ trước khi chúng không còn có thể phục hồi và sử dụng được nữa.

Với những lí do khách quan về tình trạng của tài liệu địa chí Cần Thơ, việc bảo tồn cũng như đưa vào sử dụng trực tiếp nguồn tài liệu này như các loại tài liệu thông thường khác sẽ gây nhiều khó khăn thậm chí gây hư tổn đến chúng. Giải pháp hàng đầu cho vấn đề này là số hóa nguồn tài liệu địa chí Cần Thơ và đưa vào sử dụng như một loại tài liệu trực tuyến, vừa có thể lưu giữ được các loại tài liệu hiếm vừa phổ biến đến người dùng một cách dễ dàng. Trong thời gian

qua, nhìn nhận được tình hình này, Thư viện thành phố Cần Thơ cũng đã có những bước số hóa tài liệu địa chí sẵn có của thư viện nhưng rất ít và chưa được hệ thống một cách cụ thể. Đa phần tài liệu được số hóa chỉ là những bài báo viết về Cần Thơ và một số sách về du lịch Cần Thơ. Những tài liệu này chưa có chính sách mượn trả cụ thể đã gây ra tình trạng “chảy máu” tài liệu, đồng thời, cũng không được phổ biến cho người dùng một cách rộng rãi.

Tài liệu địa chí của thành phố Cần Thơ gồm 5 thành phần chính: Lịch sử - Địa lý, Kinh tế, Chính trị - Xã hội, Văn hóa - Giáo dục và Nhân vật lịch sử. Trong báo cáo Đánh giá vốn tài liệu vào năm 2011 của Thư viện thành phố Cần Thơ thì nguồn tài liệu địa chí của thành phố có hơn 1.750 tài liệu bao gồm cả sách và bài trích.

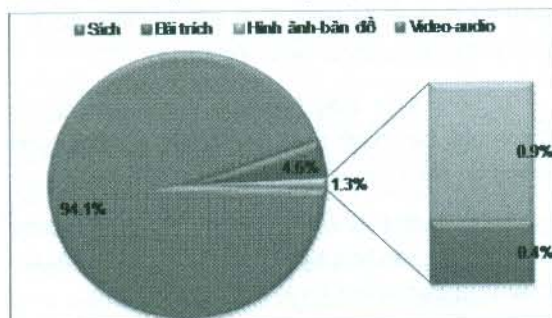
Biểu đồ thể hiện sự phân chia tài liệu địa chí trong các lĩnh vực



(Nguồn: Thư viện thành phố Cần Thơ)

Các loại hình tài liệu địa chí ở đây khá đa dạng như: Sách, bài trích (dạng điện tử), bản đồ, hình ảnh, âm thanh và video. Trong đó, nguồn tài liệu là sách và bài trích chiếm tỷ lệ cao hơn, được thể hiện theo biểu đồ dưới đây:

Biểu đồ loại hình tài liệu địa chí Cần Thơ



(Nguồn: Thư viện thành phố Cần Thơ)

Nhìn chung, đa phần bộ sưu tập số địa chí được bảo quản khá tốt. Những tài liệu xuất bản sau năm 1990 vẫn còn được lưu hành nhưng những tài liệu xuất bản trước đó, nhất là sách, các quyết định và báo cáo thì trong tình trạng giới hạn sử dụng. Một số bản sách không còn được lưu hành nữa, chỉ được trưng bày. Đối với hình ảnh, bản đồ, video và âm thanh cũng được sử dụng trong mức giới hạn do tình trạng hình ảnh và bản đồ đã cũ, các bản video và âm thanh đa số ở dạng phim và cassette rất dễ bị hư hao. Riêng với các bài trích do đã được số hóa nên không bị giới hạn sử dụng và còn ở tình trạng rất tốt.

Thư viện thành phố Cần Thơ cũng đã thu hút một lượng khá lớn độc giả sử dụng nguồn tài nguyên của mình. Năm 2011, thư viện thành phố Cần Thơ có tổng số lượt phục vụ người dùng là 2.841.738 lượt, trong đó, số người truy cập vào các tài liệu địa chí ước tính khoảng 2.358.696 lượt, nhu cầu này được dự đoán sẽ còn tăng cao bởi các chính sách khuyến khích sử dụng tài liệu của thư viện hiện nay. Thư viện cũng đã trang bị được 2 máy chủ và 50 máy trạm (bao gồm 20 máy xử lý nghiệp vụ và 30 máy dành cho độc giả). Đội ngũ cán bộ có 38 người, trong đó có 20 cán bộ đạt trình độ đại học. Thư viện sử dụng phần mềm MyLib do chính thư viện tự phát triển chạy khá ổn định trên nền Windows để quản lý nguồn tài liệu của mình (chưa bao gồm nguồn tài liệu số về địa chí).

Hiện nay, Thư viện chưa thực hiện quảng bá các tài liệu số địa chí mặc dù đã cho đăng tải tài liệu địa chí trên trang web nhưng đối với bài trích thì hoàn toàn chưa có. Khi cần người dùng phải hỏi cán bộ thư viện mới được chỉ dẫn, thêm vào đó, muốn sử dụng nguồn tài liệu này phải đến thư viện lấy do vậy càng gây khó khăn cho người sử dụng.

Đề xuất giải pháp số hóa cho nguồn tài liệu địa chí của Thư viện thành phố Cần Thơ

Trên cơ sở nghiên cứu các lợi điểm và các tồn tại của những phần mềm quản lý bộ sưu tập số bằng nguồn mở như Greenstone và Dspace, chúng tôi mạnh dạn đề xuất sử dụng Dspace vào

tạo và quản lý bộ sưu tập tài liệu địa chỉ cho Thư viện thành phố Cần Thơ. Vì tài liệu địa chỉ của Thư viện thành phố khá lớn, bên cạnh đó, nguồn tài liệu địa chỉ lại không ngừng bổ sung hàng tháng nên việc số hóa các tài liệu này sẽ rất nặng nhọc, tốn nhiều công sức và kinh phí. Vì vậy, để giải quyết tình trạng đó, Thư viện phải đưa ra các tiêu chí để làm căn cứ lựa chọn những tài liệu nào cần thiết đưa vào bộ sưu tập trước. Những tiêu chí có thể là: Tình trạng bản quyền của tài liệu, tính chất quan trọng của nội dung tài liệu và điều kiện bảo quản hiện tại... Sau khi số hóa nguồn tài liệu, các tài liệu gốc dạng giấy sẽ được đưa vào phân loại. Đối với những tài liệu quý đã không còn khả năng phục vụ bạn đọc nữa sẽ được cán bộ thư viện phục chế những phần hư hỏng rồi đưa vào lưu trữ trong kho với điều kiện thích hợp. Đối với tài liệu còn lưu thông thì sẽ được đóng bìa và trả về cho phòng Tra cứu – Địa chỉ quản lý. Do tài liệu sau khi qua qui trình số hóa sẽ bị tổn thương ít nhiều nên Thư viện đưa vào danh sách những loại tài liệu cần bảo quản nhằm tránh để tài liệu bị hư hỏng thêm.

Bên cạnh đó, Thư viện cũng cần lưu trữ mẫu tài liệu số gốc nhằm đề phòng rủi ro gây thất thoát tài liệu số. Thư viện nên xây dựng phương án bảo trì và bảo quản tài liệu số của mình như sao lưu dữ liệu sau mỗi lần truy cập ngay trên máy chủ hay mua bộ lưu trữ rời để bảo quản tài liệu.

Bộ sưu tập số địa chỉ xây dựng bằng phần mềm Dspace sẽ phải đáp ứng về mặt lưu trữ như xây dựng một nguồn tài nguyên toàn diện, tài liệu lịch sử ở tất cả các dạng mà bộ sưu tập địa chỉ có: sách, tạp chí, âm thanh, bản thảo, hình ảnh và video; cung cấp công cụ tìm kiếm và truy hồi thông tin biên mục hay mô tả, viết tắt hoặc viết không đầy đủ; thiết lập các giao thức và tiêu chuẩn để tạo điều kiện thuận lợi cho việc lắp ráp bộ sưu tập số để phân phối; có bộ lưu trữ lớn và sao lưu dữ liệu liên tục tránh tình trạng thất thoát mất nguồn tài liệu số (áp dụng mô hình 5S nhằm phục vụ những yêu cầu của kiến trúc hệ thống trong bộ sưu tập địa chỉ cũng như các yếu tố giao diện. Theo mô hình này, các thuộc tính của bộ sưu tập số có thể được mô tả qua 5 thành tố:

Stream, Structures, Spaces, Scenarios, and Societies). Về mặt hiển thị bộ sưu tập sẽ đạt được tích hợp với hệ thống Ilib của Thư viện thành phố phục vụ cho quá trình tìm kiếm và truy cập tài liệu; giao diện dễ sử dụng, có cung cấp tài liệu hướng dẫn sử dụng cho người dùng; phát triển các phương pháp tiếp cận có thể hiển thị các nguồn tài liệu không cùng định dạng một cách chặt chẽ; cung cấp các công cụ hiệu quả và linh hoạt cho việc truy cập, tải về và chuyển đổi nội dung tài liệu số để phù hợp với nhu cầu của người dùng cuối.

Khi bộ sưu tập được giới thiệu đến bạn đọc, Thư viện thành phố cũng nên quan tâm về các vấn đề phân phối, quảng bá, nhân lực cũng như các vấn đề tài chính và tính bền vững để duy trì bộ sưu tập giá trị này.

PHÁT TRIỂN NGUỒN TIN ĐIỆN TỬ...

Tiếp theo trang 60

- Tăng cường hợp tác, trao đổi, chia sẻ nguồn tài liệu điện tử với các cơ quan thông tin-thư viện trong nước;

- Triển khai các hoạt động hỗ trợ người dùng tin như đào tạo người dùng, hướng dẫn sử dụng dịch vụ, cung cấp thông tin định kỳ...;

- Nâng cao chất lượng đội ngũ cán bộ, thường xuyên đào tạo và đào tạo lại nhằm đáp ứng nhu cầu nhân lực trong điều kiện môi trường thư viện hiện đại.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Đào Mạnh Thắng.** *Một số nguồn tin quốc tế truy cập miễn phí* // Báo cáo kỳ họp lần thứ X Liên hiệp Thư viện Việt Nam về Nguồn tin điện tử. H.: Cục Thông tin KH&CN Quốc gia, 2012.

2. Nghị định 159/2004/NĐ-CP của Thủ tướng Chính phủ ban hành ngày 31/8/2004 về hoạt động thông tin khoa học và công nghệ.

3. Quyết định số 2880/QĐ-BKH&CN của Bộ trưởng Bộ Khoa học và Công nghệ ngày 17/12/2009 về việc thành lập Cục Thông tin KH&CN Quốc gia.

4. Trang tin truy cập từ xa của Cục Thông tin KH&CN Quốc gia <http://db.vista.gov.vn>